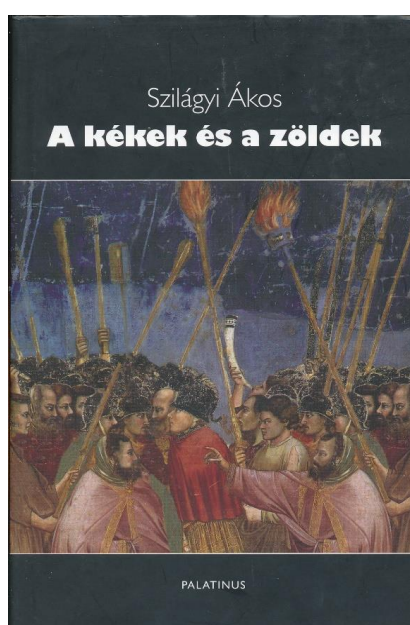

Ad notam: Korunk hőse – Donald Trump [3]

Vox populi – vox Dei¹

Populizmus és közvetlen demokrácia

Előhang

Hurkás: Oh, beh tiednek tartod már a népet!

Kleon: Mert szája ízét én tudom leginkább.

Hurkás: S úgy bánasz, miképp a rossz dajkák vele:

Rágtodbul

egy kicsit szájába téssz,

Saját poklodba hárommnyi megy. (...)

Kleon: Nem a Tanácsban piszkolsz most,

---

¹ Megjelenet a szerző *A kékek és a zöldek – Hideg polgárháború Magyarországon* című könyvének (Palatinus, 2010.) VII. fejezeteként. Pdf-formátumban a teljes könyv olvasható honlapomon: http://www.szilagyiakos.hu/dokumentumok/szilagyi_kekekzoldek2.pdf

ne gondold! Jerünk a Néphez!
Hurkás: Ott az út, eredj!
Kleon: Ne tartson vissza semmi akadály.
Hej Démos, jer ki csak!
Hurkás: Jer, jer, apám!
Kleon: Galambom Démikém, jer csak ki, jer:
Lásd, mint gyaláznak érted, kedvesem!
Démos: Ki lármáz? Mentek az ajtóm elől!
Ledíboljátok a szent gallyamat.
Ki bánt, jó Paphlagon?
Kleon: Ez, és az ifjú lovagok.
Démos: Miért?
Kleon: Amért szeretlek, kedvesed vagyok.
Démos: Te meg ki volnál?
Hurkás: Én: vágytársa ennek,
Mert rég szeretlek s jódat akarom (...)
Kleon: Tarts hát, oh Démos, most mindjár' ülést,
Tudod hol és ítélj: melyik közöttünk
Jobb szívű hozzád, aztán azt szeresd.”

Arisztophanész: A lovagok – Arany János fordítása)

Előadatott a 88-ik olümpiasz 4. évében, Kr.e. 424-ben

Az „istenadta nép”

A „nép” fogalmának *modern* pályafutása nem a populizmussal vette kezdetét, sőt, legalábbis a mediatizált élmény- és látványpolitikán (a „posztpolitikán”) eluralkodó populizmus éppen e fogalom teljes politikai kiüresedését és ideológiai pályafutásának lezárulását mutatja. A „nép” mint *új szuverén* a polgárság által alkotott képzeleti közösség volt és a polgárság gazdasági felemelkedésével jutott uralomra a politikában. A *tiers état*, vagyis a harmadik rend új – az egész ancien régime-et felforgató – *politikai* jelentést adott a „nép” hagyományos vallási és rendies fogalmának (laiosz, populus Dei, plebs, vulgus,

nemtelenek, pór nép, aljánép). Bármennyire igaz is, hogy a francia forradalmat – az eredeti és elbitorolt szabadsághoz való visszatérés jegyében – a régi római *respublica* tógáiban játszották el a forradalmárok, s ennyiben a forradalom „nép”-fogalmához a „*populus Romanus*”, vagyis a minden egyes *teljes* római polgárjoggal rendelkező személyt (*cives*-t) magában foglaló „*civitas*” (polgárság) eszméje szolgálhatott mintául, azért a francia forradalom *citoyen* „nép”-fogalma egészen másra vonatkozott, mást és más célból képzeltek el és konstruáltak meg benne „nép”-ként, mint a római *respublicában*.

A szuverén *peuple* az egymást embertársnak és testvérnek tekintő, s ennyiben emberi és állampolgári jogaik tekintetében egyenlők és szabadok – a társadalom minden tagjára, elvileg pedig minden emberre – kiterjesztett politikai közössége volt, s mint ilyen a – jogot és az emberi méltóságot kiváltságként élvező, a politikát leszámazási alapon kisajátító – szakralizált szuverénnel (az abszolút monarchával, a királlyal) állt szemben, és a származási arisztokrácia, a „népet” a politikából kizáró „rendi-nemesi nemzet” tagadását jelentette. Végső soron ezen a társadalom minden egyes tagját – leszámazásától, felekezeti hovatartozásától, vagyoni helyzetétől függetlenül – jogilag egyenlőnek tételező politikai közösségen alapult a modern nemzet és a nemzeti szuverenitás fogalma is. Az isteni eredetű szuverenitás és az igazság a király oldaláról átkerül a nép oldalára. A király kívül állt a természetén, így a néppel sem fűzte össze semmiféle természetes kapcsolat. A nép azonban maga volt a természet. Így hát bár most a népre szálltak a monarchikus hatalom isteni attributamai (*vox populi – vox Dei*), az új istenség – a

természet lett (*vox populi – vox naturae*), a szuverén nép – „Nép őfelsége” – pedig az államot alkotó nemzet maga².

Népuralom és népképviselés

A „népuralom” eszméje, a politikából kirekesztett, az őt eredendően megillető emberi jogait és szabadságjogait visszavevő (vagy kivívó) „szuverén nép” politikai fogalma a *citoyen* polgárság alkotása volt. A modern – országokként nagyon eltérő berendezkedésű, változatos képet mutató, az *ancien régime* uralmi elitcsoportjaival kötött kényszerű kompromisszumok és a proletarizálódott szegények tömegeitől való félelem következtében többé-kevésbé erős cenzussal, például a vagyontalanok, a műveletlenek, a nők, a színesek kirekesztésével korlátozott – választási demokrácia *de facto* és legtöbbször *de jure* is minden modern nemzetállamban a *népfelség* eszméjén alapult.

---

² „Amikor Sièyes abbé az »empirikus« nép helyébe a *nemzetet* állította – írja Sajó András már idézett könyvében –, csak más formát adott a rousseau-i népszuverenitásban rejlő alapvető hibának. (Ez az „alapvető hiba” – Sajó András meglátása szerint – abban rejlik, hogy Rousseau a „hatalom totalitásától megszédülve”, hallani sem akart a hatalom „felszeleteléséről”, vagyis megosztásáról és elvetette a nép szuverenitásának minden átruházhatóságát, minden képviselést, vagyis csakis a nép monolit és abszolút hatalmának csakis *közvetlen* kinyilvánítását fogadta el, mivel azonban ez elérhetetlen volt, a közvetítések hiányát „egy gondviselés küldötte férfúval” oldotta meg: „A kiutat – írja Sajó – a legrosszabb dramaturgiai fogás kínálja: egy gondviselés küldötte férfiú nyilatkozza ki a törvényt. A népszuverenitás megvalósítója bárki lehet, akár egyetlen személy is. Aligha meglepő, hogy a gondviselés küldötte törvényhozó férfúra vonatkozó passzus – jövendölés? – Napóleon kedvenc Rousseau-idézetéül szolgált.” – Sz.Á.) A népet ez a helyettesítés megfosztotta ugyan a közvetlen befolyástól, de a népet helyettesítő-kiszorító nemzet absztrakciója 1789 és 1815 közt – és azóta is – nacionalista jelszóvá változott. *A magukat a nemzet képviselőjének valló személyek uralma éppoly despotikus, mint azon személyeké, akik senki más sem képviselnek mint magukat.*” (Sajó András: *Az önkorlátozó hatalom*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó – MTA Állam és Jogtudományi Intézet, 1995. 82. l. – Kiemelés – Sz. Á.)

A képviseleti demokráciában a népet (ma azt mondanánk inkább, hogy a társadalmat vagy a politikai közösséget) a képviseletére szakosodott pártpolitikusok helyettesítik a hatalom gyakorlásában, mivel azt maga a nép (a társadalom) számossága vagy tömegessége, szociális, kulturális differenciáltsága okán, továbbá kellő szabadidő és megfelelő technikai infrastruktúra, szakmai kompetenciák hiányában mint a hatalomgyakorlás egyetemleges alanya *közvetlenül és folyamatosan* nem lenne képes gyakorolni. *A nép „helyettesítése” azonban nem jelentheti azt, hogy a nép szuverenitása is átszáll a nép képviselőire, mondjuk, a parlamentre vagy a kormányzatra.* A parlamentáris demokrácia képlete egyszerű: a nép uralkodik a politikában, a parlamenti pártok pedig kormányoznak. (Kissé ahhoz hasonlóan, mint amikor a király volt a szuverén uralkodó: *Le Roi reigne, mais il ne gouverne pas.*) Ezért is nevezik a parlamenti képviselőket „népképviselőknek” vagy „népi küldötteknek”, „népi megbízottaknak”, ezért merülhet föl minduntalan a megbízóik – vagyis a nép – által történő „visszahívhatóságuk” követelménye és ezért írhatja felül a szuverén nép közvetlen döntése – egy-egy népszavazással – a képviseleti demokrácia legfőbb döntéshozó szintjének, a választott parlamentnek, a törvényhozásnak a döntéseit, bár maga nem alkothat törvényeket.)

De míg a 18-19. század polgári szabadságküzdelmeiben a „nép” fogalma egy új nemzetfogalom – a honpolgárokból, citoyenekből álló nemzet – alapját vetette meg, amely a rendi-nemesi nemzet kirekesztőleges politikai fogalmával és gyakorlatával állt szemben, addig az Európában a 20. század derekán (az elszegényedő észak-amerikai farmerek agrármozgalmaiban ennél is korábban) színrelépő populizmusok

„nép”-fogalma éppen a nemzet – a polgárnemzet, a politikai közösség, a szuverén nép – poláris megosztására, kettéválasztására irányult. A populizmus a modern polgárnemzet valamely *származási vagy vagyoni alapon megkülönböztetett részét mint nem-népet, nem-nemzetet* (bűnös vagy parazita elitet, néptidegen, osztályidegen, netán fajidegen betolakodókat, népellenséget, stb.) rekesztette ki az egyenjogú polgárok politikai közösségéből, hogy polgári jogaiban, gazdasági érvényesülésében, politikai és kulturális befolyásában ezen az alapon korlátozhassa őt, a gazdasági és politikai versenyben elért pozícióit versenyen kívüli állami erőszakkal törhesse meg, esetleg – a hatalomra jutott szélsőséges populizmus totalitárius diktatúráiban – vagyonától, egyenjogúságától, polgári és emberi jogaitól, netán emberi mivoltától, sőt, akár életétől is megfoszthassa az így stigmatizált, kriminalizált és gyakran dezanthropomorfizált társadalmi csoport tagjait.

A *plebejus érzületnek* mint a polgári méltóságtudat és társadalmi felhajtóerő egyik jellegzetes (gyakran radikális vagy forradalmi) összetevőjének tehát vajmi kevés köze van a 20. századi és mai politikai populizmus tömegszenvédélyeket felkorbácsoló manipulációjához, bár már a népet Istenséggé avató, a „demokrácia politikai evangéliumát védelmező”, a „tiszta demokráciát” hajszóoló Francia Forradalom „demokratikus örülete” is – mint Wieland írta – a *plebejusnemesség kakisztokráciájába torkollott*³. *A populista nem plebejus, csak imitálja, hogy az. A*

---

³ Wieland demokrácia és forradalom-kritikájáról lásd: Reinhart Koselleck: *A történefilozófiai horizont megnyílása: Wieland, Kant*. In: *A demokrácia*. József Tankönyvek, 1999. 62-72. l. Wieland nézeteit ismertette Koselleck idézi az „arisztokrácia” (vagyis: a „legjobbak, legkiválóbbak uralma”) szó és a „kakisztosz/kakosz” (vagyis „rossz, ártalmas, gyalázatos kártékony, alacsony v. szegényes származású”) jelző összevonásából képzett szóval

populizmus általában a – polgári társadalom eltérő tőkepozíciójú és egzisztenciális helyzetű, de egyaránt *középosztályi* csoportjaira támaszkodó – többé-kevésbé *eloligarchásodott* uralmi elit egyik klánjának (olykor az egész ellen-elitnek) a támadásideológiája az uralmi elit másik klánja ellen, ami vagy a hatalom nem-parlamentáris úton történő (azonnali és/vagy puccsszerű) megszerzésére, vagy a megszerzett hatalom leválthatatlanságának biztosítására irányul. A populisták „népellenes” vagy „nemzetellenes összeesküvésenként” leplezi le politikai riválisa parlamentárisan szabályos hatalomra jutását és legitim kormányzását, és – hasonlóképpen – „égbekiáltó igazságtalanságként”, az „újarisztokrácia önzéseként”, „a komprádor-burzsoázia lelkiismeretlenségeként”, „nemzetellenes merényletként” vetíti a társadalmi képzelet falára az általa megszólított és képviselt középosztályi csoportok *gazdasági és kulturális riválisainak* – az erősebb tőkepozíciójú középosztályi csoportoknak – sikeresebb, gyorsabb térfoglalását a globalizálódott piacon⁴.

---

kakisztokráciaként jelölt ellen-arisztokráciát (a vacak minőségüekből, a nemtelenekekből, rosszakból, képességnélküliekből megképződött „új arisztokráciát”), illetve magát az uralmi formát. Magyarul talán a *vacakisztokrácia* szóösszetétellel lehetne legjobban visszaadni. (I. m. 63. l.)

⁴ Félreértések elkerülése végett: az „elit” szó ebben az összefüggésben természetesen nem valamiféle szellemi kiválasztottságra, erkölcsi minőségre, vezetésre termettségre vagy elhivatottságra vonatkozik, hanem egyszerűen a társadalmi struktúrában elfoglalt helyet és helyzetet jelöli, mindközön ségesen azt, hogy valaki szociális értelemben „főnt”, nem pedig „lent” van („alulról” tekint föl a hatalmat gyakorlókra, az ő hatalmát képviselőkre, vagy „főnről” tekint le azokra, akik helyett és akikért – hagyjuk most idézőjel nélkül ezeket a szóösszetételeket – a hatalmat gyakorolja), tehát: irányító, nem pedig irányított, döntéshozó, nem pedig a döntések engedelmes vagy lázongó érintettje, olykor kedvezményezettje, olykor elszenvédője. Az elitekhez tartozást éppoly kevésbé írhatja felül a – „néppel” fraternizálni, bratyizni, atyáskodni igyekvő populisták politikuskok által előszeretettel felidézett, gyakran habituálisan és intonációsan is színre vitt – ilyen-olyan „népi származás”, „népből jötség”, „self-made-man-ség” – „vidéki fiú”, „munkásfiú”, „egyszerű

A „nép” eszméje valaha a nemzetek politikai és gazdasági egyesítésének ideológiai keretét segítette megteremteni és olyan intézményes formákban és gyakorlatokban öltött testet, mint például az általános *népoktatás*, a kötelező sorozáson alapuló *néphadsereg* vagy a *népegészségügy*. A populizmusban ezzel szemben a „nép” az egységes politikai közösség – a nemzet – megosztásának, „gonosz, lelketlen, élösködő, idegen” elitre és „jó, jámbor, kifosztott, elbutított, elnyomott” népre (általánosságban: gazdagokra és szegényekre, idegenekre és mieinkre) való szétválasztásának varázsvesszeje, amellyel az a középosztály és politikai-gazdasági oligarchia próbál vizet (forrásokat) fakasztani az állam sziklájából, amely tőkepozíciójának relatív vagy abszolút gyöngesége miatt lemaradóban van a gazdasági (és politikai) versenyben; valamely időszakban kevésbé fér hozzá az állami forrásokhoz; kevesli az újraelosztásból hozzá háramló javakat, és gazdasági, műveltségi-kulturális, kapcsolati tőkepozíciója viszonylagos gyöngeségét a politikai tőke ideológiailag legitimált teljes és végleges kisajátításával („még kér a nép”, „haldoklik a nemzet”, „a nemzet ezt már tudja elviselni” stb.) kívánja ellensúlyozni.

---

emberek gyermeke” stb. stb. vagyok én –, ahogy az államszocializmus vezetőinek uralmi elithez tartozását sem írhatta felül „munkás származásuk” PB- és KB-tagságukat, ilyen-olyan magas állami pozícióikat, privilegizált társadalmi helyzetüket. Hiába szerepelt a hivatalos életrajzokban a PB- és KB-tagok foglalkozásaként jelen időben ilyesmi: „szerszámlakatos” „pék”, „nyomdász” stb. Igaz, már Lenin megmondotta, hogy az államot egy szakácsnő is elvezetheti, ő maga azonban nem szakács volt, hanem végzett jogász és jó tollú újságíró, szabadon lebegő értelmiségi, majd hivatásos forradalmár, pártvezér, államférfi, akinek saját szakácsai voltak. Politikai környezetében pedig csak egyetlen komolyan vehető szakács akadt, az is grúz: Sztálin. Róla mondogatta egykor kissé gondterhelten Lenin: „Nem rossz gyerek ez mi grúzunk, csak hajlamos kicsit túlfűszerezni az ételt, amit készít.”

Populizmus és közvetlen demokrácia

Nincsen modern tömegpárt, amely a mediatizált politika, a populáris látvány- és élménykultúra közegében képes lenne teljesen megtartóztatni magát az olcsó populista retorikától, a választói nép megnyerésére vagy megrettentésére bevetett populista fogásoktól, populista rohamokra válaszul adott populista ellen-rohamoktól. (Ilyen populista fogás volt például a „másfél millió román” beözönlésével való riogatózás pár évvel ezelőtt a kormányzó magyar szocialisták arzenáljában és hasonló fogás volt később az „egymillió ázsiai” betelepítésével riogatózás az ellenzék arzenáljában: ki jön, mi jön, hol jön, miért jön, mikor jön, tényleg jön-e, mellékes, csupán a pillanatnyi érzelmi hatás ereje számít, amit aztán a hatalmi-politikai pozíció-küzdelem aprópénzére lehet váltani.)

A populista fogások természetesen önmagukban is rontják a parlamentáris demokrácia hatásfokát, beszűkítik az agyakat, gyöngítik a társadalom ítélőképességét, a kormányzati döntések és következményeik szuverén megfontolásának és mérlegelésének lehetőségét, következésképpen a társadalmi részvétel esélyét is, önmagukban azonban még nem tesznek egy politikust vagy egy egész pártot populistává. Az igazi problémát nem a populista retorikai fordulatok és politikai fogások használata jelenti, hanem a populizmus mint összefüggő eszmerendszer és a *közvetett* – hisz képviseleti! – *demokráciát* opponáló politikai program: a jogi és politikai közvetítések bonyolult rendszerére, formális és racionális szétválasztásokra, procedurális szabályokra épülő parlamentáris demokráciának olyan beállítása, mintha a közvetítések csak arra szolgálnának, hogy *kordont* vonjanak (más metaforákkal: *falat*

emeljenek, *éket* verjenek) nép és hatalom közé, leválasszák a népet, vagyis a köztársaság egyetlen szuverénjét a politikáról és ezáltal ellenőrizhetetlenné és kikezdehetetlenné tegyék az elit uralmát. A demokrácia legsajátabb közvetítéseinek ez a populista értelmezése egyszersmind világosan kijelöli a populista párt politikai teendőt is. A feladat egy olyan demokrácia megteremtése, amely a „felesleges”, „zavaró”, „csak az elitet védő” közvetítések (jogi szabályok, parlamentarizmus, választási kampány, hatalmi ágak szétválasztása, politikai procedúrák stb.) kikapcsolása vagy legalábbis erőteljes visszaszorítása, s egy pártok fölötti (idővel aztán pártok nélküli) uralom közvetlenségének megteremtése (a populista párt mindig „több-mint-pártként” lép fel, a populista pártvezér pedig nem politikusnak tekinti magát – egynek a sok közül – , hanem több-mint-politikusnak). A populizmus sajátosan elképzelt és gyakran meg is valósított „közvetlen demokráciájában” aztán a nép *közvetlen* uralma gyakorlatilag a – magát *a néppel azonosító, s ennyiben szükségképpen leválthatatlan* – populista párt és pártvezér közvetlen uralmát jelenti.

A populizmus mint összefüggő világnézet, meghirdetett és megvalósított politikai program, politikai viselkedési mód, észjárás, stílus és modor nem más, mint az uralmi elit valamelyik politikai pártjának *nép-imitációja*, olyan *hamisítvány*, amely igazibbnak akar látszani (és kell látszania) az eredetinel. Ennek a látszatnak az „igazságfedezetét” az eredeti (vagy elképzelt) népi mentalitás elemeinek átpolitizálásával, ideológiává sűrítésével, végtelékig fokozásával, karikaturisztikus eltúlzásával, felhabosításával igyekeznek képileg és retorikailag megteremteni. A populizmus a *spontán népi elitellenesség (a politika mint „úri huncutság”)* politikai hamisítványa, amely eredendő hamisságát

csak a túlzással leplezheti. Ezért a populizmus – legalábbis a politika esztétizálásának korszakától kezdődően – szükségképpen *politikai giccs* is (bizonyos értelemben: giccspolitika és „a” politika giccse), melyet a *giccspolitikus* bont ki, valósít meg szappanoperaszerűen a mediatisált tömegkultúra látvány- és élményterében – ez idő szerint leginkább a képernyőn. A mai populizmus nem más, mint a nézői tömeget a tömegkultúra marketing-eszközeivel az uralmi elit pillanatnyi politikai szükségletei szerint fel- és áthangoló, érzelmileg és olykor gyakorlatilag is mozgósító népiség-imitáció, pseudo-plebejusság, radikalizmus-hamisítvány, nemzeti giccs.

A populizmus a népi alulnézet (vagy kívül-nézet), a társadalom artikulálatlan vagy csak az előítéletes gerjedelmek, hóbörgések, irigykedések és gyűlölködések szintjéig artikulált világképének *politikai imitációja*. A populizmus középpontjában a „népi politikus” imidzsének fölépítése áll, aki – különleges érzékenysége, kivételes becsületessége, karizmatikus elhivatottsága vagy szociális szülőhelye folytán – az „egyszerű emberek” fejével gondolkodik, a „nép szívével” érez, a „nemzet szájával” beszél: ami a nép szívében, az a nemzet száján és Ő ez a száj, mely megalkuvást nem ismerve, vakmerően az elit képébe vágja a taborci igazságot: „Fázunk és éhezünk, átlőve oldalunk és szabadok se vagyunk! De meddig feszíthető még a húr? Meddig fog túrni még e jámbor, szelíd és becsapott nép?” Ezen a ponton a populista száj-politikus vádlón rámutat az elite, számonkér és büntetéssel, megtorlással fenyeget: hatalomra kerülése esetén azt ígéri, hogy leszámol a korrupst, önző, hazug elittel, megtisztítja a politikát, eltakarít a demokrácia útjából a „nép ellenségeit”,

börtönbe csukja a bűnösöket, a nép sanyagatóit, a nemzet megrontóit.

A demokratikus közvetítések mint a hatalomüzem hatékonyságának akadályai

A harmadik magyar köztársaság fennállásának 19. évében a rendszerváltás során kialakult parlamentáris demokratikus berendezkedést fenyegető legnagyobb és akut veszélynek a populizmust – közelebbről: a „közvetett” parlamentáris demokráciának „közvetlen” populista nem-demokráciával való felváltását – látom. A politikai elit egészét érintő bizalom- és legitimitációvesztésének, a parlamentáris intézmények lejáratódásának, a mintha-új rendszerből való általános kiábrándulásnak (ami persze csak a rendszerválasztáshoz fűzött illúziók, önáltató vagy félrevezető ígéretek szertefoszlásának lecsapódása a társadalmi érzület szintjén), az elképesztő mértékű korrupciónak, az alsó középosztály további elszegényedésével és széles középosztályi csoportok deklasszálódásával fenyegető gazdasági helyzetnek a körülményei között mind világosabban körvonalazódik Magyarországon egy populista fordulat fenyegetése.

De nincs-e igazság a társadalomtól elszakadt elit kritikájában? Már hogy ne lenne igazság! „A közember a demokrácia (és saját) megcsúfolásának tartja, hogy nem »a nép«, hanem »egy elit« kormányoz, mint ahogy a demokrácia fejére hullanak vissza mindazok a hibák vagy bűnök, amelyeket az éppen hivatalban lévő kormányzat emberei elkövetnek – írja Kende Péter. – Az ilyen és ehhez hasonló elégedetlenségekből építkeznek az

ügynevezett populista pártok.”⁵ És nincs-e igazság abban, hogy a parlamentáris demokrácia rendszere – éspedig nem utolsósorban éppen az elit, az ügynevezett „politikai osztály” hibái és bűnei miatt – Magyarországon rosszul működik? Hogy a rendszerváltás sok tekintetben hazug konstrukcióra épült? Hogy széles társadalmi rétegek számára semmit nem jelent? Már hogy ne lenne igazság! S az is igaz, hogy amennyiben e sommás állításokban szemernyi igazság van, akkor ebből a szemernyi igazságból súlyos politikai következtetések adódnak, amelyeket vagy levon a politikai osztály, különösképpen pártosodott részei – egyfelől, akik a hatalmat gyakorolják, másfelől akik opponálják azt –, vagy pedig más típusú rendszer fogja felváltani a liberális képviselői demokrácia jelenlegi parlamentáris berendezkedését: a demokratikus közvetítések kiiktatására épülő *populista* „közvetlen demokrácia” rendszere. Hogy ez konkrétan milyen formában fog megvalósulni, meddig megy el a populista vezér – természetesen a „nép nevében” és a népet hatalmától megfosztó „élősködő elittel” szemben – az uralom *közvetlen* gyakorlásában, vagyis a parlamentáris közvetítések kiiktatásában, az elkülönült hatalmi ágak újraegyesítésében, hogy a „közvetlen vagy népi demokrácia” a delegatív hatalom jellegét ölti-e és egyfajta mérsékelt paternalista elnöki köztársaság megteremtésében teljesül ki avagy valamilyen vezérelvű, korporatív pártállamban, azt ma még nem lehet megmondani, de hogy magyar demokrácia mindinkább e felé tart, abban szinte általános az egyetértés a pártos és pártatlan politikai elemzők között, csak az egyik tábor ezt az összeurópai trendnek megfelelő – elkerülhetetlennek vagy egyenesen

---

⁵ In: Kende Péter: *Mitől sebezhető a parlamentáris demokrácia?* In: Uő: *Még egyszer a párizsi toronyból – Kortörténeti és politikaelméleti esszék 1973-2003.* Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest, 2003. 245. l.

kívánatosnak vélt – *prezidencializálódás* címszava⁶ alatt tárgyalja, vagy a politikai rendszer-válság megoldásaként ünnepli, a másik

---

⁶ Lásd erről bővebben a már idézett *Túlterhelt demokrácia* című tanulmánykötetben Körösenyi András, Lengyel László, Stumpf István, Tölgyessy Péter, Gombár Csaba írásait. A politika *prezidencializálódás* politikatudományban újabban meghonosodott fogalmát Körösenyi András alkalmazza a magyar viszonyokra. Lásd még a tárgykörben született legfontosabb tanulmányokból összeállított válogatást: *The Presidentialization of Politics: A Comparative Study of Modern Democracies*. (Szerk.: Thomas Poguntke – Paul Webb), Oxford University Press, 2005. Érdemes itt még Tölgyessy Péternek az idézett tanulmánykötetnek is címet adó *Túlterhelt demokrácia* című tanulmányára utalni, amelyben a jelenlegi formájában fenntarthatatlannak tetsző és – politikailag minden oldalról és minden módon aláásott, a hideg polgárháború feltételei között, kétharmados parlamenti konszenzus akut hiányában – parlamentáris úton reparálhatatlan, egyre instabilabb magyar demokrácia jövőjét is latra téve, arra a következtetésre jut, hogy amíg a „konszenzusos” vagy „megegyezésszerű demokrácia” megteremtésére vajmi csekély az esély, egy „vezérdemokrácia” létrejövésének valószínűsége annál nagyobb: „Magyarországon a korai tömegdemokráciák csaknem minden baja kortünetként jelentkezett. A választói várakozások nagyban túlterhelik a demokráciát, miközben a parlamentarizmusnak mind kisebb a tekintélye az emberek előtt. Az üzleti érdekek által is befolyásolt közvélemény nem igazán képes lehetőségeinek pontos számbavételére. A tények megítélése egyre inkább a saját tábor nézőpontjából történik. A közéleti tömbök viadalában haldoklik az igazság, az értelmes közbeszéd lehetősége. A pártok népszerű ígéreteikkel, az emberek vágyainak gerjesztésével keresztbe fekszenek a józan gazdaság- és társadalompolitika előtt. Megjelent már a minden gondra megoldást ígérő politikai vezér is.” (I.m. 137.l.) A konszenzusos megoldások alkotmányos intézményesítése – a megegyezésszerű demokrácia – esélytelenségének fő okát azonban Tölgyessy – és alighanem joggal – nem az államférfiúi bölcsesség fogyatkozásaiban, vagy a hübriszben látja, amely a hatalom emberére leselkedő legnagyobb veszély, hanem abban, hogy a társadalom nagy érdekcsoportjai között mindeztidáig nem tudott létrejönni egyetértés „a késő kádári szerkezetek” elkerülhetetlen, és a középrétegek egzisztenciájába vágó lebontásának módját és árát illetően. Abban, hogy üljön el a csatazaj, legyen vége az önsorsrontó politikai háborúnak, „legyen béke, béke már”, legyen végre „konszenzuális kormányzás” Magyarországon, szinte ösztársadalmi igény mutatkozik, ám „a késő kádári szerkezetek” súlyos érdeksérelmekkel jár, ám elkerülhetetlen átalakításához nem lehet megnyerni „a nagy társadalmi csoportok széles körű egyetértését”. (I.m. 137) Nehéz persze megmondani, mi volt előbb: a tyúk vagy a tojás? Tehát a késő kádárkori etatista szerkezetekhez kötődő, kibékíthetetlen társadalmi érdekellentétek voltak-e előbb és a politikai-hatalmi háború csak ennek következménye volt, avagy a „zsákmányszerzésre”, az újraelosztó állam forrásainak birtokba vételére, a hatalom minden áron való megszerzésére/megtartására orientálódó politikai osztály meghasonlása és háborúja volt előbb, és összehangolt fellépésének elmaradása hozta felszínre és éllezte ki politikailag a társadalom nagy érdekcsoportjai közötti ellentéteket,

oldal pedig a demokrácia elközelgő halálát vizionálja és gyászolja benne.

Ha félretesszük is a kérdést, hogy egyáltalán mit jelenthet a „közvetlen demokrácia” fogalma, milyen elképzelései léteztek és hol, miként, mennyiben valósult meg idáig, egyvalamit leszögezhetünk: a közvetlen demokrácia nem a képviseleti demokrácia tagadását jelenti, nem valamilyen *közvetítések nélküli* közvetlenség, egybeesés és tagolatlan egység boldog „természeti állapotát”, ami – ha koronként egy-egy társadalomban megvalósult — ténylegesen mindig a káosz vagy a zsarnoki uralom közvetlenségével volt azonos⁷. A közvetlen demokrácia – eredeti,

---

ahelyett, hogy – a konszenzussal való példamutatással és a hosszú távú érdekelismerés és érdekelbátás alapján – kölcsönös és együttes önkorlátozásra tettek volna kísérletet az egész társadalom hosszú távú érdeke, ha tetszik, *a konszenzuálisan képviselt nemzeti érdek* alapján.

⁷ Elég talán itt a „Líbiai Szocialista Nép Szeptember 1-i Nagy Forradalma Vezérének”, Muammar Al-Kaddafinak *Zöld Könyv* című politikai megváltás-tanából néhány részletet idézni, melyekben Kaddafi a képviseleti demokrácia legsajátabb közvetítéseit – mindenekelőtt magát a képviseleti elvet, amelyen a parlament alapul, aztán a pártokat, de még a népszavazás intézményét is – mint megtévesztést és népellenes diktatúrát leplezi le: „A parlament a nép *álszervelete*, a parlamentáris kormányzatok pedig, a demokrácia problémájára adott félrevezető megoldások. A parlament eredetileg abból a célból lett megalkotva, hogy a népet képviselje, azonban már ez az alapvetés is antidemokratikus, mivel *a demokrácia néphatalmat jelent, nem a nép helyett képviselők hatalmát*. A parlament pusztán léte a nép hatalomból való kiszorítását jelenti; pedig igazi demokrácia kizárólag magának a népnek a részvételével nem pedig a nép képviselőinek tevékenysége folytán. A parlamentek *törvényes gátlóként magasodnak* a nép és a hatalom gyakorlói között, *kiszorítva* a tömegeket a hatalomból, *a nép nevében bitorolva* a szuverenitást. A népek számára csupán a demokrácia hamis külsőségei maradtak meg, mely abban nyilvánul meg, hogy hosszú sorokban állva az emberek szavazócéduláikat a kijelölt urnákba dobják.” Mivel pedig „a parlamentek a népet szuverenitásától megfosztották, s a maguk számára sajátították ki, ennél fogva a népeknek joguk van arra, hogy *népi forradalommal harcolva megsemmisítsenek minden olyan eszközt, mely bitorolja az igazi demokráciát és a szuverenitást*, kisajátítva a néphatalmat. *Joguk van továbbá arra, hogy kinyilvánítsák az új vezérével, hogy »Nincs képviselet a nép helyett!«*. Mit állít ezzel szembe a Zöld Könyv szerzője? Természetesen a közvetlen demokráciát, amelyet egy nagyszerű és egyszerű új kormányzati eszköz működtet – maga a nép. A megoldás a következő: „Ez

nem-populista értelme szerint – egyáltalán nem a közvetítések kikapcsolását, hanem a képviseleti demokráciánál ezerszerte finomabb és bonyolultabb közvetítések sokaságát jelenti, amelyek lehetővé teszik, hogy a politikai közösség erre igényt formáló tagjai maguk vegyenek részt ügyeik intézésében, a politikai döntéshozatalban és felelősségvállalásban. Ez a rendszer azonban nem jöhet létre előbb, mint maguk az egyének, akik tömegesen igényt formálnak a közvetlen politikai részvételre, s erre módjuk is

---

az új kormányzati eszköz nem egy párt, egy osztály, egy szekta vagy egy törzs, hanem egy olyan kormányzati eszköz, ami nem »képviseli« a népet, nem a »nép nevében beszél«, hanem a nép maga.” Egyetlen apró gond van ezzel az „új kormányzati eszközzel”, hogy mint minden más esetben is, „a nép maga” nem más, mint maga a diktátor, aki persze nem lehet diktátor, hiszen nem képviseli a népet, hanem „maga a nép”. Hogy aztán ez a közvetlen azonossága népek és népvezérnek misztikus úton jön-e létre avagy a hatalom metafizikája folytán, mellékes. A közvetítések felszámolása mindenesetre sohasem a közvetlen népuralom megvalósulásához, hanem a közvetítéseket felszámoló önkényuralomhoz vezet. Már a nép szuverenitásának átruházhatatlanságából, és ezért a képviselet elutasításából kiinduló Rousseau is a „gondviselés küldötte férfiúnál” lyukadt ki, miután nem tudta feloldani a maga teremtette ellentmondást a törvények forrásának tekintett „általános akarat” és a konkrét emberek között, akik nem képesek az általános akaratnak megfelelő törvényt hozni: „A kiutat a legrosszabb dramaturgiai fogás kínálja: egy gondviselés küldötte férfiú nyilatkozza ki a törvényt. A népszuverenitás megvalósítója bárki lehet, akár egyetlen személy is. Aligha meglepő, hogy a gondviselés küldötte törvényhozó férfiúra vonatkozó passzus – jövendölés? – Napóleon kedven Rousseau-idézetéül szolgált. Az sem csoda, hogy a népszuverenitás máig vonzó eszme a politikusok számára; ha nyer a politikus, ha megszerzi a népszuverenitás képviseletét, totális hatalomra tesz szert.” (Sajó András, i.m. 83.l.) Megjegyzem: a *Zöld Könyv*, mely még az 1960-as évek végén kezdte a líbiai nagykövetségek közvetítésével bejárni a világot, egyáltalán nem veszítette el aktualitását, és nemcsak az *umma*-központú iszlám világban, hiszen Magyarországon például évek óta működik egy Közvetlen Demokrácia Fórum (KDF) nevű egyesület, amely a Zöld Könyv tanulmányozásával foglalkozik, azzal a feltett szándékkal, hogy megnézzze, mit és hogyan lehetne átültetni a magyar jogrendszerbe Kaddafí tanaiból. Az egyesület elnöke, Dorogi Zsolt ezenkívül a „nem megfelelő a hazai pártképviseleti rendszerrel” szemben két pozitív példára hivatkozik: a népszavazásnak nagy teret adó svájci jogrendszere és „a venezuelai politikai változások nyomán előállt új társadalmi berendezkedésre”. Dorogi Zsolt szerint „az Európai Unió a további bővülés nyomán egy olyan heterogén szervezet lesz, amit másképp nem lehet majd irányítani, csak a Zöld Könyvben megfogalmazottak szerint”. Ebben az értelemben Magyarország mindenesetre jó úton van a Zöld Könyv Európája felé.

van, mert kellő szabad idővel, megfelelő ismeretekkel és jártasságokkal rendelkeznek ahhoz, hogy bekapcsolódjanak a közvetlen döntéshozatalba és részt vegyenek a kormányzásban, helyesebben szólva, ez esetben inkább önkormányzásban.

A közvetlen demokrácia tehát még annál is kevésbé vezethető be, mint a képviseleti demokrácia, főképp pedig nem léptethető (és nem léptetendő) a közvetett helyére. De ami mindennél fontosabb: nem jelentheti a képviseleti demokrácia közvetítéseinek felszámolását azon az alapon, hogy azok nem egyebek, mint a népet a hatalomtól elválasztó, a bűnös és önző elitet védelmező, teljesen felesleges falak, kordonok, akadályok. A demokratikus közvetítések felszámolása, amennyiben sor kerül erre, nem a népet, hanem a populista pártot és a populista politikust a hatalomtól elválasztó akadályok felszámolását jelenti, mindjárt a legelsőn, a demokratikus választásokon kezdve. A populizmus „közvetlen demokráciája” nem túllépést jelent a képviseleti demokrácián, nem a demokrácia kiteljesedését, elmélyülését, magasabb fokát képviseli, hanem regressziót, visszaesést a „rossz”, a „közvetett” demokrácia – jelen formájában: a mediatisált tömegdemokrácia – elért szintjéről a közvetlen személyi uralom autoritárius-totalitárius formáihoz.

A populizmus mindenféle *politikai közvetítéssel* – mindenféle közvetítő mechanizmussal, formával, szabállyal, törvénnyel, procedúrával – szemben gyanakvó és türelmetlen. Minden közvetítést megvet, felesleges időhúzásnak, értelmetlen kitérőnek, ködösítésnek tart, amely csak arra jó, hogy a népet távol tartsa a hatalomtól és a közügyektől, miközben az elit elsáncolhatja magát formális jog bástyái mögött és élheti világát, büntetlenül folytathatja sötét üzemét. A populizmus a közvetítéseket – a

demokratikus megkülönböztetéseket és elválasztásokat, a jogot és a törvényt, a parlamentarizmust és az igazságszolgáltatás menetét, a választási ciklus rendjét – folyton a nép félrevezetéseként, az „igazság győzelmének” elodázásaként „újjarisztokrata huncutságként”, jogi csűrés-csavarásként, egyszóval megtévesztésként és csalásként leplezi le, a „közvetlen demokráciát” pedig a nép (valójában a populista vezér) vagy a népi igazság győzelmének (valójában a populista párt azonnali hatalomszerzésének) útjában álló mindenféle törvényi korlát és jogi akadály lebontásával, mindenféle demokratikus elválasztás megszüntetésével, mindenféle szabály és norma által kijelölt határ átlépésével képzelel el és kezdi is megvalósítani (olykor a szó szoros értelmében, mint a Fidesz parlamenti frakciója, amikor nekilátott a Parlament előtti téren rendőrség által felállított kordon lebontásának).

Ámde hogyan lehetne demokratikus az az uralom, amelynek *közvetlensége* a parlamentarizmus, a jogállam formális közvetítéseinek, a hatalmi ágak osztottságának, a politikai tér plurális tagoltságának, a képviseleti demokrácia procedurális szabályainak semmibevétele, a formális jog uralmának végét és az átmoralizált jog és politika – közelebbről: a „forradalmi” vagy „népi lelkiismeretre”, „népi igazságérzetre” alapozott vagy az Általános Érdeket, a Jót, az Igazságot közvetlenül megtestesítő küldetéses politikai vezér által kategorikusan megfogalmazott „valláserkölcsi imperatívusz” – önkényuralmának megvalósulását ígéri?

A közvetítések – a jogi, politikai, kulturális, gazdasági formák és normák, technikák és eszközök, a politikai térben és időben lejátszódó folyamatokat határok közé szorító és artikuláló,

minden játékosra nézve egyformán kötelező, az alkotmányban rögzített és a szuverén politikai közösség által szentesített játékszabályok – a populizmus értelmezésében csupán a Nyilvánvaló Igazság azonnali és teljes érvényre jutását, a Népakarat győzelmét és a nép közvetlen uralmát megakadályozó béklyók és korlátok. Csak arra valók, hogy hátráltassák vagy lehetetlenné tegyék az „igaz ügy” győzelmét, meghosszabbítsák a „hazugság uralmát”, elodázzák a „Harag Napjának” elközelgését. Az antiparlamentáris populizmus logikája e tekintetben nagyjából úgy működik, mint a futball-lelátók népének logikája: „A vak is látja, hogy a bíró csalt, ami egy becsületes játékban tűrhetetlen. Nincs mit csodálkozni tehát azon, ha a felháborodott nézők meg sem várva a mérkőzés végét, betódulnak a pályára, és félresöpörve mindenféle írott és íratlan szabályt saját kezükbe veszik a dolgok intézését: először is a nyilvánvaló (számukra legalábbis nyilvánvaló) törvényszegésért felelősségre vonják és ezzel egyidejűleg meg is büntetik (jól elagyabugyalják vagy megfutamítják) a „csaló bírót” és elégtételt szolgáltatnak a „csalás áldozatának” – saját csapatuknak (vállukra emelve a fiukat, „akkor is ti nyertetek!” harci kiáltással diadalmasan körbenyargalják velük a pályát vagy vastapssal kísérik őket az öltözőbe). Ha egyszer nyilvánvaló, hogy a bíró csalt (márpedig ha ez nem nyilvánvaló valakinek, akkor vagy hülye, vagy maga is „csaló bíró” szekértolója, ne adj’isten az ellenfél csapatának szurkol, és akkor népszerűen is eléje tárják a nyilvánvaló igazságot, azaz bíróval együtt ő is megkapja a magáét). A lényeg az, hogy ha a szurkolók úgy ítélik meg, hogy a bíró megszegte a szabályokat, hülye a bíró vagy csalt a bíró (sajátos módon a bíró csak akkor csal, ha ítéletei a szurkolók saját csapatát érinti hátrányosan, ha az ellenfél csapatát,

akkor természetesen a bírónak igaza van), igazságöszönük az azonnali tettek mezejére vezényli őket, hisz még sem nézhetik ölbe tett kézzel a csaló bíró ténykedéseit, nem várhatják meg, amíg majd annak rendje és módja szerint a klub vezetése megóvja a meccset (ráadásul nem óvja meg, mert „beszari”, mert „korrupt”) és a ki tudja meddig elhúzódó procedúra eredményeként kimondják a verdiktet, ami akár a „csaló bíró” felmentését is jelentheti. Azt már nem! Akkor már inkább „mi magunk”, a nép szerezzen érvényt az igazságnak: Legyen igazság, mégha belepusztul is a bíró! Győzzön az igazság, de itt és most, a szemünk láttára győzzön, még ha ennek érdekében netán át is kell lépnie a „népnek” a lelátót a futballpályától elválasztó kordont!”

A közvetítések tagadása – legyenek ezek a jog, a kultúra, a gazdaság vagy a művészi forma vagy a személyes kapcsolatok közvetítései – minden praxisban türelmetlenségről árulkodik. Abból az érzésből fakad, hogy a közvetítések akadályozzák a cél elérését, a cselekvés hatékonyságát, az igazság győzelmét, az üdvösség elérését. Vannak időszakok, amikor egész közösségeket kerít hatalmába és társadalmi hisztéria jellegét ölti ez a türelmetlenség – a világ végét és az Ezeréves Birodalom eljövételét váró-sürgető vallási és fennálló uralmi rend vagy politikai kurzus bukását és a Nép Megmentőjének eljövételét váró-sürgető politikai türelmetlenség –, s amikor egyetlen extatikus ugrással – mindig a létező világ, a létező rend, az érvényes szabályok, intézményes közvetítők és közvetítések *átugrásával* – próbálnak a hön áhított célnál teremni, ami a gyakorlatban a közvetítések lerombolásának felel meg, az így előállt közvetlenség pedig a káosz és az önkény közvetlenségének.

A populizmus politikai, jogi és piaci közvetítésekkel szembeni gyanakvása és dühe is mindenekelőtt türelmetlenségből fakad: annak a politikai pártnak és a társadalmi bázisát képező középrétegeknek a türelmetlenségéből, amelynek tagjai nem hiszik, hogy az érvényes játékszabályok betartásával valaha is utolérhetik előnyösebb tőkepozíciókból startolt, esetleg ügyesebb, szemfülesebb, tehetségesebb versenytársaikat, vagy sokallják az ehhez szükséges időt, nehezményezik, hogy ezért nekik is tenniük kellene valamit, hogy nem pusztán létezésük, vagyis nemzeti vagy szociális leszármazásuk, netán ilyen-olyan morális minőségük és elhivatottságuk okán és jogán, tehát evidens módon jár nekik stallum, hitel, megrendelés, előnyösebb állami és piaci pozíció. Meg vannak győződve róla, hogy a játékszabályok eleve úgy vannak megalkotva, hogy ők soha ne győzhessenek. Tehát maga a játék – csalás. Ergo: csak akkor győzhetnek, ha új játékot találnak ki, ha az érvényes játékszabályokat semmibe veszik, ha saját játékszabályokat alkotnak és kényszerítenek rá mindenkire, olyanokat, amelyek mindig az ő győzelmüket garantálják.

A populizmus mindig „rendkívüli állapotként”, az idők végezeteként, huszonnegyedik óraként, szakadék széléként, elközelgő katasztrófaként dramatizálja az aktuális politikai helyzetet (és ha ez a politikai helyzet valóban bizonytalan és a dramatizálás sikeresnek bizonyul, akkor el is éri, hogy a politikai közösség a szakadék szélére sodródjon). „Nincs idő, az idő elfogyott. Nyakunkon a kés.” A népnek nincs ideje megvárni, amíg az igazságszolgáltatás malmai megőrölnék egy-egy peres ügyet; amíg a politikai választási ciklus letelik; amíg a bíróság hosszadalmas jogi csűrés-csavarással kideríti, ami napnál világosabban áll mindenki előtt, akinek van szeme a látásra: ki és

mivel vétett a közérdek ellen, ki és mivel károsította meg a közvagyon, ki és mivel ártott a köznek, az országnak, ki és hogyan szolgáltatta ki a népet, árulta el a hazát, ki *a nép és a nemzet ellensége*? Mindez a populista és a populista hangoltságú tömeg számára egy percig sem lehet kérdéses. A bűnösök eleve adottak, csak rájuk kell mutatni, és ki kell szabni rájuk a jól megérdemelt büntetést.

Ebben a helyzetben azonnal cselekedni kell, különben: „elveszünk egy szálig”. A *rendkívüli* helyzetben a cselekvés is csak *rendkívüli* lehet, amely természetesen *rendkívüli* embereket követel. Ám szerencsére ilyen emberek vannak: maguk a populisták azok. A rendkívüli, azaz a rendet, a szabályokat megtörő, a határokat semmibe vevő politikai cselekvés abból nyeri legitimációját, amit a szabálytörő maga állít, hirdet ki és – bizonyos értelemben – vezet be (jóllehet ehhez nincsen joga, lévén nem ő a szuverén), hogy ugyanis rendkívüli állapot van. „Szükség törvényt bont.” Ilyenkor nem lehet szabályokon lovagolni, ostobaság a törvény betűjéhez, mindenféle formalitáshoz ragaszkodni: élet és halál a tét, a végpusztulástól kell megmenteni népet és nemzetet. Nem lehet tovább araszolni az úton, mintha mi sem történt volna. Az utat maximálisan le kell rövidíteni. És az út maximális lerövidítése: az ugrás. A populizmus – ugrás a politikában. De ez az ugrás nem az elképzelt igazság túlpártjára vezet, hanem a szakadékba. A szakadék ugyanis nem megelőzi az ugrást (ebben a formában a szakadék csupán populisták fejében és szavaiban létezik, mint rémlátomás a jelenről), hanem követi: maga az ugrás szakítja fel a politikai közösséget, szakítja ketté az államot.

A szabályok megtörése, a közvetítések lerombolása ez esetben azonban már nem szabálytörést, antidemokratikus politikai lépéseket, hanem forradalmi háborút jelent („hideg polgárháborút”, „új rendszerváltást”, miegyebet) a hatalmat gyakorló elitesz csoport ellen, akiket a demokrácia formális szabályai – természetesen bizonyos határokig között – védnek (például nem engedik meg, hogy „illegitimnek” tekintsék és erőszakkal megbuktassák azt a kormányt, amely legitimitását a parlamenti demokrácia szabályai szerint a szabadon megválasztott parlament többségétől kapja). Ha a szabályok – sugallja a populizmus a népnek – a hazug, csaló, korrupt elitet, a gazdagokat, az idegeneket, a multikat védik, „minket” – igazmondó, becsületes, egyenes úton járó, tiszta kezű hazánkfiakat – pedig nem védnek, sőt, kiszolgáltatottá tesznek, akkor az ilyen szabályokból, köszönjük szépen, nem kérünk. Ha az ilyen szabályokat nevezik „jogállamnak”, „demokráciának”, „parlamentarizmusnak”, akkor ilyen jogállam, ilyen parlamentarizmus, ilyen demokrácia nekünk nem kell, akkor ez nekünk nem jogállam és nem parlamentáris demokrácia, hanem hazugság és önkényuralom, amit fel kell váltanunk a „mi” jogállamunkkal, a „mi” demokráciánkkal, a „mi” parlamentünkkel, ahol csak „nekünk” lesz jogunk és maradásunk.

Népszavazás és populizmus

A populizmus előretörésének Magyarországon sokáig az utcai politizálás, a parlamentarizmust az utcáról opponáló populista párt *utcai akcionizmusa* és egyfajta *második hatalom, hálózati hatalom* szervezeti kiépítése voltak a legjellemzőbb tünetei. A képviselői demokráciának a gyülekezési és szólásszabadságra

hivatkozó utcai opponálása, a szervezett utcai tüntetéseknek és gyűlésezéseknek *mint a közvetlen demokrácia eleven intézményeinek*, az alkalmi és mozgalmilag toborozott tömegeknek *mint az igazságáért felkelt népnek* a populista szembeállítása az elitárius és élettelen parlamenttel és annak néptől-nemzettől elszakadt, az eseményeket sápadtan figyelő választott képviselőivel kétségkívül 2006 őszének utcai eseményeiben kulminált. Ekkor jutott el a populista párt a demokratikusan megválasztott és törvényes kormány elleni puccskísérlet határára, és bármilyen közel jutott is e határ átlépéséhez, végül is – a felfordulást elutasító magyar társadalom többségének egyetértése és külső nemzetközi támogatás teljes hiányában – nem lépte át azt. Mihelyt azonban a populista „közvetlen demokráciának” ez az utcáról történő bevezetési kísérlete kudarcot vallott, szinte azonnal új kísérlet vette kezdetét: a parlamenti többségen nyugvó kormány *népszavazás útján* történő megbuktatásának kísérlete.

A népszavazás intézménye parlamentáris demokráciában a parlamenti többség hatalmát (törvényhozó hatalmát is) korlátozó legfontosabb intézményes fékek egyike. A másik fék a köztársasági elnöki intézmény⁸. Ez is, az is a tiszta parlamentáris rendszerbe illeszkedő, azzal nem szembeállítható intézmény, amely – az alkotmányt és az alkotmányon alapuló parlamentáris rendszert kodifikáló alapító atyák kinyilvánított szándéka szerint is – a parlamentáris rendszer működésének hatékonyságát hivatott fokozni azáltal, hogy a rendszerbe épített fékekkel és gátakkal ellensúlyt hoz létre a parlamenti többség és a kormányzat esetleges túlsúlyával, szemben, megnehezíti „elszabadulását”, korlátozza

---

⁸ Lásd ehhez: Kende Péter: *Bevált-e a demokrácia Magyarországon?* I. m. 248.l.

döntési szabadságát, túlhatalmát. E fékek és ellensúlyok hiányában a parlamenti többség és a kormányzat hibái, esetleges visszaélései, rossz vagy önkényes döntései nem vagy sokkal nehezebben lennének korrigálhatók, ami azzal a veszéllyel fenyeget, hogy zárt uralmi rendszer jön létre, erős autoritárius tendenciákkal és a demokratikus rend bomlásnak indul.

A népszavazás intézménye mint a népszuverenitás – népszavának és akaratának – közvetlen kinyilvánítását biztosító intézmény önmagában nem elégséges, sőt, nem is szükséges előfeltétele annak, hogy egy alkotmányosan is a népszuverenitásra épülő rendszer demokratikus legyen, vagy hogy a közvetett – képviseleti úton megvalósuló – népszuverenitás kevésbé demokratikus mint a népszuverenitás közvetlen – tehát például népszavazás útján – való kifejezése és érvényre juttatása. A népszuverenitása ugyanis először is nem garantálja a népkompetenciáját is, azt, hogy a nép minden kérdésben kellő hozzáértéssel képes dönteni, még ha ebbe beleértjük is a néptulajdonképpeni *politikai* kompetenciáját, azaz tőle elvitathatatlan illetékességét minden olyan ügyben, minden sterilen szakmainak minősített kérdésben, amely az egész társadalmat közvetlenül egzisztenciájában érinti (nemcsak az anyagi konzekvenciákkal járó kormányzati döntések és parlament által elfogadott törvények, hanem a társadalom kulturális, erkölcsi állapotát, a közérzület, a közízlés, a közvélekedés szintjén értintő döntések). Másodszor, és talán ez a fontosabb: a népszavazás a népszuverenitás közvetlen kifejezésre juttatása helyett igen gyakran szűk politikai csoportok, érdekszervezetek korporatív érdekinek diktátumszerű elfogadtatására szolgál és még gyakrabban a *közvetett* képviseleti formák aláásására, a demokratikus uralmi rend destabilizálására, a

destabilizálás pedig a pártok és politikai oldalak között folyó ádáz hatalmi harc „végső megoldására”, a hatalmon lévő rivális (párt/pártok és kormány) megdöntésére és egy – „most már jusson végre szóhoz a nép is! kormányozzon a nép! kormányozzanak a nép szavának hű meghallói!” jelszóval – antiparlamentáris hatalmi fordulat végrehajtására szolgál.

Nem a népszavazás intézményi megléte és intézményes működésének folyamatossága (vagyis a néphez mint végső ítélethozóhoz fordulás, amely történhet kormányzati, államfői és úgynevezett népi kezdeményezés formájában) szavatolja a demokráciát, hanem a demokrácia megléte – nem formális megléte, hanem egy egész társadalom demokratikus működési módja, demokratikus kultúrája – szavatolja azt, hogy a népszavazás a demokrácia elmélyítésének, megerősítésének, az elszabadulásra hajlamos végrehajtó hatalom társadalmi kontrolljának, ne pedig a destabilizálás eszköze legyen. Sajó András már 1995-ben figyelemzetestetett rá: „Az bizonyos, hogy a magyar alkotmányban (is) a népszavazási tárgyak megszorítása szükséges, nehogy derstabilizálónak váljon.”⁹

Sajó ezzel kapcsolatban rámutat a magyar alkotmány megfogalmazásainak azokra a pontjaira, amelyek – az általa példaként felhozott német Alaptörvénytől eltérően – egész sor súlyos veszélyt rejtnek magukban: mindenekelőtt arra, hogy míg a német alkotmányban „az államhatalmat a nép *választások* útján és a *törvényhozó, végrehajtó és igazságszolgáltatási* szervek útján gyakorolja”, addig a magyar alkotmányban „még mindig *választott képviselői* útján, valamint *közvetlenül*”, ami azt a látszatot kelti, hogy „a képviseleti országgyűlés a népszuverenitást testesíti

---

⁹ Sajó András, i.m. 101.l.

meg”¹⁰. Ezen az alapon – mint azt tapasztalhatjuk – nehéz egyensúlyt teremteni a hatalmi ágak között. Különösen a politikai osztály meghasonlásának és permanens hideg polgárháborújának a közegében válhat ez végzetessé, hiszen a harcoló felek a hatalmi ágakat is igyekeznek megkaparintani – „elfoglalni”, „megszállni”, „hídfeállításokat” kiépíteni bennük –, hogy így blokkolják a kormányzást vagy revolverezzék az ellenzékét, innen indíthassanak akciókat egymás ellen, innen torpedózhassák meg a törvényhatalom vagy a végrehajtó hatalom kezdeményezéseit. A hideg polgárháború beköltözése a magánélet, a családok, a sajtó, a civiltársadalom után az egyes hatalmi ágakba; a bírói kar, a közhivatalnoki kar, az igazságszolgáltatás, a rendőrség, az államigazgatás megosztására, megfélemlítésére és hadba vitelére irányuló manőverek a hatalmi ágakat megtestesítő intézmények bénultságához, általános bizalom- és tekintélyvesztéséhez vezettek. A hatalmi ágak mindaddig nem tölthetik be saját szerepüket, intézményeik mindaddig nem fognak hatékonyan működni, amíg nem szabadulnak ki a háborúzó politikai pártok öleléséből, amíg nem szűnnek meg számukra a háborúskodás harci terepéül szolgálni. Elégtelen működésük, hatalmi erejük meggyöngülése, tekintélyük és a beléjük vetett állampolgári bizalom elvesztése csak megkönnyíti a populista rendszerváltást, és az alkotmány által különválasztott hatalmaknak az erőskezű, autokratikus végrehajtó hatalom égisze alatt történő demokratikus – hiszen a „többség zsarnokságán” alapuló – újraegyesítését.

„A képviseleti népszuverenitással a magyar alkotmány a népszavazást állítja szembe, mint a népszuverenitás másik kifejezőjét, anélkül, hogy ennek akárcsak technikai alapjait

---

¹⁰ I.m. 96.l.

megteremtené.”¹¹ Sajó András már 1995-ben rámutat a népszavazásról szóló magyar törvényben rejlő destabilizáló veszélyekre: „A népszavazásról szóló törvény rögzít egy kezdeményesi/érvényességi rendszert, amelyet csak az talál ki, aki destabilizálni akar, de nem kívánja komolyan, hogy a népszavazással valamiféle komolyabb kontrollt lehessen gyakorolni a törvényhozás fölött. Intézményesít egy könnyen teljesíthető népi kezdeményezést, mely ráadásul mindig alkalmas érvényességi vitákra, majd – miután megvan a balhé – a népszavazás érvényességét ötven százalékos részvételhez köti, hogy a sikertelenség lejárassa a demokráciát. (...) A népszavazás újraszabályozása során a népszavazás kötelező kiírása mellett annak kezdeményezését csak a köztársasági elnökre lenne szabad bízni, csak abrogáció céljára, hogy a népszavazás az alkotmányosság végső biztosítékaként funkcionáljon. A szavazás eredménye *nem járhat költségvetési többletkiadással és nem csökkenthet alkotmányban foglalt alapjogot, nem vonhat vissza nemzetközi szerződést.*”¹²

Vitán felül áll, hogy a „a választások ritkasága miatt is az állampolgároktól elszakadó, gyakran korrupt vagy egyoldalú törvényhozással szemben a néphez fordulás lehetősége hatalomkorlátozó, -ösztökélő eszköz lehet”¹³, de az is vitán felül áll, hogy mint a népszavazás intézményét alkotmányba iktató és működtető náci és a szovjet gyakorlat mutatja, a népszavazás éppúgy lehet a legrosszabb önkényuralom, a vezéri akarat *közvetlen* igazolásának eszköze is. Valóban minden azon múlik, milyen rendszerben, milyen társadalomban és mire használják a

---

¹¹ I.m. 96-97.l.

¹² I.m. 97.l.

¹³ I.m. 100.l.

népszavazás intézményét: ha a törvényhozó hatalom megkérdőjelezésére, a kormányzás stabilitásának, a hatalmi ágak önállóságának aláásására, tehát nem az alkotmányossági kontroll egyik lehetséges eszközeként, hanem a törvényhozás rendes eszközeként, akkor bizonyos, hogy destabilizáló hatású lesz és végső soron azoknak a politikai erőknek az eszközévé válik, akik nem-parlamentáris módon próbálják a hatalmat megszerezni vagy megtartani. „Az a politikus – írja Sajó András –, aki eltagadja a »nép«, azaz a legtöbb szabályozási tárgyban inkompetensek rövidlátását és indulati befolyásoltságát, aki figyelmen kívül hagyja, hogy ellentétben a törvényhozási folyamattal, mely elvileg a vitatott pontok ésszerű vitatására, a meggyőzésre épül, a népszavazás indulat dolga, az valószínűleg arra készül, hogy kihasználja e fogyatékossgát.”¹⁴

A népszavazás a pártok fölötti instanciaként megjelenő politikai vezérek kezében a legengedelmesebb eszközzé válhat a parlamentarizmus korlátozására, elnyomására, kiiktatására, ami általában nem a parlament megszűnését, hanem a parlamentáris hatalom megszűnését jelenti: a parlamenti nem törvényeket alkot, hanem meghozott törvényeket hagy jóvá, funkciója merőben reprezentatív. A népszuverenitást ugyanis a parlamenttel, pártokkal szemben – akár felszámolja őket, akár meghagyja ebben a formális, reprezentatív szerepkörben – már egyedül a pártok fölé emelkedő vezér képviseli ekkor. Ám *„a magukat a nemzet képviselőjének valló személyek uralma éppoly despotikus, mint azon személyeké, akik senki mást sem képviselnek, mint*

---

¹⁴ I.m. 100.l.

magukat.”¹⁵ Nem hiába igyekeztek az európai alkotmányok épp azzal „megszelídíteni” a népszuverenitást, hogy az alkotmányosságba beépítették, mivel éppen „*azáltal, hogy a népet tették meg a hatalom forrásának, kizárták, hogy bárki e szuverenitás letéteményesének nyilváníthassa magát*”¹⁶.

A közvetlen demokrácia felé tett lépésként értelmezett népszavazás valójában kevésbé alkalmas a hatalom korlátozására és a hatalom párt-manipulációtól mentes népi irányítására. Svájc, mint leggyakrabban hivatkozott ellenpélda – a népszavazásos „közvetlen demokrácia” mintaországa – inkább megerősíti, mint cáfolja ezt az állítást. A „népi kezdeményezést” ugyanis „napjainkban elsősorban egyes érdekszervezetek használják fel korporatív érdekeik diktátumának elfogadtatására, ha az inkább a közérdekre tekintő képviselők nem elég megértőek a részérdekek iránt. Ez az intézmény az elszigetelt politikai csoportok és mozgalmak mentsvára is: szent ügyeiket napirendre tudják tűzni, témává teszik, anélkül, hogy közvetlenül érdemben változna a helyzet. *De a politikusok a „rendes” jogalkotási mechanizmusba beemelhetik az elbukott javaslatok egy részét, beleértve a rasszista*

---

¹⁵ I.m. 83.l.

¹⁶ I.m. 96.l. A népszuverenitásnak *letéteményest* adni fölöttebb kockázatos dolog – írja Sajó András a szovjet utódállamok példájára utalva: az ezekben az államokban közvetlenül választott köztársasági *elnökök* azon az alapon szegülnek szembe a parlamenttel, hogy ők *közvetlenül* fejezik ki a népszuverenitást. Ismeretes, hogy hova vezetett ez a destabilizálódás 1993-ban Oroszországban. De akkor is ez a helyzet, ha a népszuverenitás közvetlen kifejezése a népszavazásban valósul meg, ha ugyanis „az alkotmány nem rendezi, mire is való, ha tehát nem méregteleníti, *megfosztva attól a látszattól, hogy abban a nép szuverén, megfellebbezhetetlen, mert egészen közvetlen akarata ölt testet.* Nem véletlen, hogy az amerikai és a német alkotmány nem ismer népszavazást, az olasz pedig csak ún. abrogatív népszavazást enged, vagyis *lehet ugyan a törvénnyel szemben a néphez fellebbezni, de új törvényt nem lehet ilyen módon hozni.*” (I.m. 98.l.)

*javaslatok bukása után a vendégmunkások jogainak megszorítását.*¹⁷

Így hát az a népszavazás, melyet a populista párt kezdeményezett az elveszített választások másnapján „illegitimnek” nyilvánított kormány megbuktatásának deklarált céljával nem azért problematikus, mert – mint a közvetlen demokrácia intézménye – a parlamenti többség döntési hatalmának korlátok közé szorítását jelenti, hanem azért, mert a parlamentarizmus és a jogállam demokratikus közvetítéseinek

---

¹⁷ I.m. 98-99.l. A népszavazás útján gyakorolt közvetlen demokrácia hatásfokának illusztrálására Sajó – némi malíciával – megjegyzi, hogy Svájcban „a nép kezdeményezésre lefolytatott népszavazás sikerei közt említendő, hogy betiltották az abszintot és a kóser vágást.” (I.m. 98.l.) Majd Herman Finer *Theory and Practice of Modern Government* című művét idézi: „Svájcban az 1874 és 1939 közötti népszavazások azt mutatták, hogy a svájci nép aggódóan törődik a liberális politikai jogokkal, szigorú a gyilkosokkal, barátságatlan a központosítással, híve a vámoknak, alkalmasint antiszemita, ellenzi az állam iparirányító beavatkozását, a házi erények őre (házassági és alkoholügyekben), folyamatosan megszorítóan takarékos a közhivatalnokok fizetésében (a kantonokban) és felvilágosulatlan közegészségi ügyekben. Összességében (...) az eredmény fokozatos volt, más szóval a képviseleti szervek a nép előtt jártak (...) És a nép ugyanúgy a politikai pártok kampánya hatása alatt állt, mint azokban az országokban, ahol nincs közvetlen demokrácia.” (I. m. 99. l.) A méltányosság kedvéért tegyük azért ehhez hozzá, hogy Svájc összes politikai különlegességével egyetemben is a képviseleti demokráciák nagy családjába tartozik: „Az a rövid megfogalmazás, hogy Svájc közvetlen demokrácia, egyszerűen téves – írja Kurt Eichenberger. – Nevezhetjük félig közvetlennek, részben közvetlennek vagy népszavazásos demokráciának, de többnek nem. Sem az öt községi kanton, sem a hozzávetőleg 2000 – autonóm érdemi döntésekre jogosult gyűléssel rendelkező – község nem »azonosságon alapuló«, »közvetlen«, »népszavazásos« vagy »tisztá« demokrácia, ha ezen a képviseleti demokrácia ellentétét értjük, és azt hisszük a kormányzók és kormányzottak azonossága elfogadható demokráciamodell vagy egy normatív használható vezéreszme a demokráciával kapcsolatos vitákban. A »közvetlen demokrácia« továbbra is teljesen irreális, és az ellentétes fogalomképzés számára önmagában kevésbé használható ábránd. Mind a svájci szövetség, mind a kantonok és községek képviseleti demokráciák.” (Kurt Eichenberger: *Kormányzati rendszer és közvetlen demokrácia Svájcban*. In: *Államtan – Írások a XX. századi általános államtudomány köréből*. Szent István Társulat, 2003. 707-708. l.) V.ö.: *És mi lesz, ha nem lesz?* (Szerk.: Gombár Csaba) Korridor Könyvek, Helikon Kiadó, 1998.; *Álmaink állama. Egy hatalmi centrum az ezredfordulón*. (Szerk.: Pócza Kálmán) Századvég, 2002.

kikezdésére és meggyöngítésére irányul. A populizmus, amíg a parlamentáris demokrácia rendszere fennáll, elsődlegesen éppen ennek a rendszernek a legsajátabb eszközeivel küzd a rendszer ellen: olykor a jog eszközeivel ássa alá a jogállamot és a népszavazás eszközeivel a népszavazás intézményét. Az eszközök bizonyos esetekben és határok között leválaszthatók a rendszerről és ebben adekvát használati módjukról, sőt, bizonyos inadekvát használati módok az eszközöket tönkre is tehetik, akár ez a felhasználó feltett szándéka, akár ügyetlensége vagy tapasztalatlansága az oka ennek.

A népszavazás intézményének létezik demokratikus használati módja, amely nem abban különbözik populista használati módjától, hogy gyöngéden megcirógatja a parlamenti többség buksi fejét és lelkesen igazolja a kormány döntéseit, hanem abban, hogy nem a demokratikus képviselői rendszer (és annak alkotó elemei, így többek között a népszavazás) ellen irányul egy nem-demokratikus, közvetlen és vezérelvű párturalomra épülő rendszer létrehozása érdekében. Normális esetben a népszavazás elsősorban arra irányul, hogy a társadalommal egyik-másik döntése vagy egész politikai kurzusa miatt szembekerülő parlamenti többséget és a kormányzatot a társadalom e döntések felülvizsgálatára és módosítására kényszerítse. Olyan esetekben kerül erre sor, amikor a kormányzat a nagy horderejű döntések meghozatala előtt elmulasztotta kikérni a társadalom véleményét, amikor idő, politikai rutin, szakmai előkészítettség hiányában, a társadalom elutasításától tartva, netán hatalmi arroganciától vezettetve nem szerezte meg a társadalom támogatását a többség életét mélyen érintő döntéseihez, például nem rendezett társadalmi vitákat, széles körű szakmai

konzultációkat, nem tett eleget tájékoztatói kötelezettségének és végül talán: nem írt ki rövid úton népszavazást a szóban forgó nagy horderejű kérdésekben, melyeknek eldöntéséhez – mint hamarosan kiderült – nem elégséges a kormányzat választási legitimitációja, sem pedig a szavazógépezetként működő parlamenti többség megnyerése, hanem ösztársadalmi egyetértésre és támogatásra van szükség.

A populizmus népszavazási kezdeményezései azonban nem arra irányulnak, hogy a politikai közösség egészét érintő ügyekben a végső döntés joga a nép kezébe kerüljön, hanem arra, hogy egyfajta kamuflált előrehozott választással kényszerítse ki a „népellenes” kormány bukását, vagyis azt, hogy a nép a populista párt javára vizsgálja felül azt a „szamár döntését”, amivel a parlamenti választásokon önmaga, azaz a populista párt hatalomra kerülése ellen szavazott. A konkrét ügyekben kezdeményezett népszavazás olyan átértelmezése, hogy az tulajdonképpen bizalmi szavazás, amely felülírja a parlamenti választás eredményét – klasszikus populista fogás, amely arra fut ki, hogy új választásokat írjanak ki és az elveszített mérkőzést – a vesztes csapat számára kedvezőbb helyzetben, a biztos győzelem reményében – újra lehessen játszani. A népszavazás minden modern demokrácia létfontosságú intézménye. De a népszavazás mint a populista párt faltörő kosa, amivel a hatalom falát ostromolja, nem a kormányzat önkényét szorítja vissza, hanem a képviseleti demokrácia és a jogállam tekintélyét rombolja le, a demokratikus intézményekkel szemben megnyilvánuló amúgy is erős társadalmi bizalmatlanságot fokozza, a kormányzást lehetetlenné teszi. Vagyis politikai válságot akar kirobbantani, csak azért, hogy aztán a politikai zavarosból a „nemzet megmentőjeként” emelkedhessen ki és adjon magának

„népi felhatalmazást” egy antiparlamentáris politikai fordulat végrehajtására.

Ha nincs *alapvető* egyetértés a parlamenti pártok között a parlamentáris rendszerbe épített, a hatalomszerzésre és hatalom megtartására összpontosuló, szükségképp egyoldalú pártpolitika túltengését korlátozó-fékező intézmények *pártok-fölöttiségét* illetően, sőt, ha erre a szerepre a pártok valamelyike maga pályázik, mondván, hogy ő már nem is egészen párt, több-mint-párt, pártok fölötti párt, sőt, maga az egész politikai közösség – „a” nép, „a” nemzet – akkor a parlamentáris demokrácia veszélybe kerül. Ez esetben ugyanis a parlamentáris rendszerbe épített intézményes korlátok és fékek, amilyenek a magyar demokráciában – mindenekelőtt, ha nem is kizárólag – a köztársasági elnöki hivatal és a népszavazás intézménye, átalakulnak a parlamentáris rendszert – és ezzel együtt a ténylegesen létező demokráciát – meggyengítő, felbomlasztó populista pártpolitika eszközeivé.

A demokrácia sorsa szempontjából nem a demokratikus intézmények, a szabadságjogok, a szükséges jogi elhatárolások és keretek, a demokratikus akaratképzés politikai eszközeinek és technikáinak pusztá megléte, hanem működtetésük és használatuk *módja* a meghatározó tényező. Amennyiben a jogállamon alapuló parlamentáris demokrácia intézményi rendje, játékszabályai és eszközei nem eredendően a társadalom (az egész politikai közösség saját akaratának) alkotásai voltak, hanem az adott pillanatban, ilyen-olyan vélekedések, vágyak, remények, fantazmák által uralt társadalom aktív (vagy passzív) elfogadását élvező és – a helyzetükből, kulturális és politikai pozícionáltságukból adódóan aktív – elitcsoportok alkotásai,

annyiban a döntő kérdés a későbbiekben éppen az lesz, hogy ezt az érületileg akkor és ott a társadalom többsége által igenelt demokratikus átalakulást, magát a demokrácia intézményeit, a demokratikus közvetítéseket mennyire képes és mennyire kénytelen a társadalom többsége a politikai gyakorlatban elsajátítani, mennyire könnyítik meg számára az új életkörülmények, hogy *képes legyen* élni a ráruházott politikai szabadság lehetőségével és felelősségével. Abban, hogy mennyire változnak meg a módok, mennyire válik a demokrácia eszközeinek használata uralkodó társadalmi móddá, döntő felelőssége van az *uralmi eliteknek*. A magyar parlamentáris rendszer „elitárius” keletkezéstörténetéből következően ugyanis döntően rajtuk múlik, mennyire engedik hozzáférni a társadalmat a demokratikus politizálás eszközeihez, mennyire könnyítik meg, segítik elő, gyorsítják meg a demokratikus módok *gyakorlati* elsajátítását a társadalom erre igényt formáló többsége számára. Ebben fontos szerepet játszhat a népszavazás intézménye is, csak nem a populista antiparlamentarizmus harci eszközeként. A népszavazás közvetlen demokratikus intézményének *antiparlamentáris használati módja* ugyanis, nem a nép, vagyis a szuverén politikai közösség kezébe teszi le a közvetlen demokráciának ezt fontos döntéshozó eszközét, hanem éppen ellenkezőleg: a közvetlen demokráciának még ezt az eszközét is kiüti a nép kezéből, bornírt hatalmi és pártpolitikai játszmák eszközévé degradálja és a demokrácia lerombolásának eszközévé teszi¹⁸.

---

¹⁸ Hadd idézzem itt a „hatalom hatalommal való kordában tartásának” montesquieu-i elvét képviselő Walter Lippmann alapvető különbségtételét a demokratikus eszközök és a demokrácia megőrzése mint cél között: „Alapvető különbség van – írja – a között, hogy valaki vetélytársként küzd a hataloméért, vagy pedig annak a rendnek az őrzőjeként, amelynek az a célja, hogy szabályozza a vetélkedést. *Az egyikben a hatalom hatalommal való*

---

*egyensúlyozásának a technikáját eszközként használják a támadásban és a védekezésben, a másokban szerkezeti elvként a jó társadalom közrendjének érdekében.” (Walter Lippmann: *A közjó filozófiája*. Bagolyvár Könyvkiadó, 1992. 144. l. Kiemelés – Sz.Á.)*